

**„ŠUMA MUČENIKA” — SPOMENIK JEVREJIMA PALIM
BORCIMA I ŽRTVAMA FAŠIZMA**

Rezultati akcije u Jugoslaviji

Želeći da izraze svoje sećanje i zahvalnost borcima i žrtvama fašizma, Jevreji Jugoslavije su, pored spomenika koje su podigli jugoslovenski narodi za sve borce i žrtve ove herojske zemlje, podigli posle Oslobođenja 26 spomenika. Iako se dug prema junačkim i mučeničkim žrtvama ne može iskupiti samo spomenicima, oni ipak imaju svoj značaj jer simbolično pretstavljaju neznane grobove svih onih koji su stradali po fašističkim logorima smrti i drugim masovnim gubilištima, na bojnim poljima i u ilegalnoj borbi. Ali ti spomenici nisu samo mesta pošte i tugovanja, nego i simboli koji nas obavezuju da ostanemo verni idealima za koje su oni pali. Oni nas potsećaju na užas koji se desio, opominju i čine odgovornim pred budućim generacijama, i zahtevaju da se borimo i ne dozvolimo da zle sile opet uzmu maha te da se tako nešto ponovi.

Monumentalni spomenik na jevrejskom groblju u Beogradu, spomenik sa kipom Mojsija na jevrejskom groblju u Zagrebu — rad našeg velikog majstora-vajara Augustinčića — mramorni stećak na starom jevrejskom groblju u Sarajevu, spomenik sa urnom, u kojoj se nalaze imena žrtava, na jevrejskom groblju u Đakovu, veliki i dostojni spomenici u Subotici, Novom Sadu, Somboru, Kanjiži, Bačkoj Palanci, Zrenjaninu, Opatiji, Molu i drugim mestima, spomen-ploča na zgradi Jevrejske opštine u Skoplju, — to su rezultati skromnih mogućnosti jevrejske zajednice Jugoslavije i njene težnje da se i time oduži senima palih.

Svi ti spomenici koji su podignuti uz učešće i podršku jugoslovenskih vlasti i široke javnosti, u nekim slučajevima i znatnom pomoći same države, kao i spomen-ploča u Jajincima, spomenik na ostrvu Rabu gde su po logorima stradali mnogi Slovenci, Hrvati i Jevreji, spomen-ploča na fabrici duvana u Skoplju, kao i mnogi drugi spomenici i spomen-ploče, ubedljivo govore da su Jevreji koji su pali u borbi ili stradali kao nevine žrtve fašizma nerazdvojni deo žrtava jugoslovenskih naroda.

Ogromni spomenik od švedskog kamena u Varšavskom getu, u većitu slavu i čast heroja ustanika Varšavskog geta, veliki spomenik u znak sećanja na šest miliona Jevreja poginulih u Drugom svetskom ratu — spomenik Nepoznatom jevrejskom mučeniku u istoriskom centru Pariza, za koji je maršal Tito darovao jugoslovenski granit, kao i mnogi drugi spomenici, spomen-ploče i muzeji u raznim gradovima i zemljama, u ranijim logorima uništenja i na mestima gde su bila masovna gubilišta, jesu ono što slobodoljubivo i progresivno čovečanstvo polaže kao obol svoje pošte i opomene na strašne dane.

*

Težnja Jevreja u Dijaspori da se na dostojanstven način oda pošta i sačuva trajna uspomena na pale borce i žrtve fašizma, počela je, stvaranjem države Izrael 1948 godine, da obuzima Jevreje u Izraelu i van njega, ali sada za podizanje jednog opšteg spomenika na tlu nove države.

I sasvim je prirodno da su Jevreji koji žive u Izraelu, zemlji gde je takoreći usled velike deficitarnosti šuma drvo postalo simbol, gde se od davnina sa pravom kaže „da je drvo čovečiji život”, smatrali da će uspomena najbolje biti sačuvana u živom drveću koje će se posaditi u staroj postojbini.

Keren Kajemet Leisrael (Jevrejski nacionalni fond) odlučio je da ostvari ovu težnju i da zasadi na narodnom zemljištu „ŠUMU MUČENIKA” (Jaar hakedošim) kao trajni spomenik narodnoj katastrofi i ličnoj žalosti. Tako bi i jedan neobični, ogromni živi spomenik trebalo da ovekoveči borbu i stradanje jevrejskog naroda i da svojim životom svedoči budućim pokolenjima da većito žive ideali za koje su se junački borili i stradali milioni nevinih. Taj spomenik od šest miliona stabala četinarara — za svakog borca i za svaku žrtvu po jedno stablo — to će biti „Šuma mučenika” na golim judejskim brdima nedaleko od Jerusalima.

Šuma martira, kada bude potpuno zasađena, prostiraće se na 30.000 dunuma i obuhvatiće pored drveća i spomen-paviljone, aleje, puteve, cvećnjake i parkove.

U njoj će biti osamnaest parcela po zemljama koje će u spomen na svoje žrtve saditi stabla. Usred svake parcele podići će se paviljon u kome će goreti večni plamen u spomen palih žrtava. U naročitoj knjizi biće upisana imena pokojnika, kojima će se sačuvati uspomena sađenjem stabala, i imena prilagača.

*

Savez jevrejskih opština Jugoslavije, želeći da aktivno učestvuje i u podizanju ovog opšteg spomenika u Izraelu, uzeo je da razmatra ovu ideju da bi trajno sačuvao i na ovaj način uspomenu na 60.000 Jevreja Jugoslavije, koji su poginuli u borbi ili stradali kao nevine žrtve fašizma za vreme Drugog svetskog rata.

Prilikom boravka jedne delegacije jevrejske zajednice Jugoslavije u Izraelu maja 1951 godine na proslavi treće godišnjice nezavisnosti Izraela, iskorišćena je prilika da se ova ideja prođiskutuje na jednoj zajedničkoj konferenciji u Jerusalimu između predstavnika Udruženja jugoslovenskih Jevreja u Izraelu, Udruženja jugoslovenskih Jevreja u SAD i predstavnika Saveza jevrejskih opština Jugoslavije. Posle referata o značaju podizanja jednog takvog spomenika, doneta je zajednička odluka da se u načelu prihvati da preživeli jugoslovenski Jevreji, od kojih sada najveći broj živi u Jugoslaviji, Izraelu i SAD, srazmerno prema svome broju prikupe u svojim zajednicama i zemljama potrebna sredstva i tako zasađe stabla za sve poginule Jevreje i žrtve fašizma iz Jugoslavije. Jugoslovenski pojas „Šume mučenika“ imao bi 60.000 stabala na uspomenu 60.000 poginulih i stradalih jugoslovenskih Jevreja i jedan gaj u kome bi bila zasađena stabla za uspomenu na Jevreje koji su pali u borbi za oslobođenje Jugoslavije kao pripadnici partizanskih odreda i Narodnooslobodilačke vojske.

Na šestoj posleratnoj konferenciji jevrejskih opština Jugoslavije, koja je održana 7 i 8 septembra 1952 godine u Beogradu u prisustvu 35 delegata jevrejskih opština iz Jugoslavije, jednoglasno je rešeno da se prihvati načelna odluka jerusalimske konferencije, te je usvojena i sledeća rezolucija:

„Da se za uspomenu izginulih 60.000 Jevreja, palih boraca i žrtava fašizma od 1941—1945 godine, zasađi 60.000 drveća u „Šumi mučenika“ koja se podiže u Izraelu u spomen šest miliona poginulih Jevreja koji su stradali kao žrtve fašizma.

Jevreji koji danas žive u Jugoslaviji postavljaju sebi kao cilj da u toj akciji učestvuju u srazmeri svoga broja prema ukupnom broju preživelih jugoslovenskih Jevreja, te da će nastojati da u jugoslovenskom delu „Šume mučenika” zasade odgovarajući broj stabala. Ova akcija sprovedeće se pod rukovodstvom Glavnog i Izvršnog odbora Saveza i to što pre, a ima da otpočne najkasnije do kraja 1952 godine.”

*

Izvršavajući ovu odluku, Izvršni odbor Saveza obrazovao je jedno posebno telo od svojih članova koje je imalo da se stara o sprovođenju u život ove rezolucije u celoj zemlji. Krajem 1952 godine Odbor je uputio cirkularno pismo svim opštinama sa pozivom da počnu sa sprovođenjem akcije, apelujući pri tom na opštine da imaju u vidu da mnogi izginuli nemaju žive srodnike, poznanike ili prijatelje, te da bi se trebalo postarati da se i na njihova imena upiše po jedno stablo.

Početak 1953 godine otpočela je skoro u svim opštinama akcija za prikupljanje priloga. Održane su mnoge konferencije, mitinzi, sastanci, sednice i sl. na kojima su rukovodioci opština ili pojedini aktivisti govorili o značaju podizanja jednog ovakvog spomenika i o potrebi da se što veći broj, po mogućstvu stoprocentno, pripadnika naše zajednice odazove ovom pozivu.

Daleko bi nas odvelo kada bismo na ovom mestu i ovom prilikom naveli sve one brojne sastanke, konferencije, sednice i sl. i svu aktivnost Izvršnog odbora i njegovog posebnog tela, odbora pojedinih opština i samih opština, naših aktivista i mnogih pojedinaca koji nisu žalili truda ni vremena da bi se postigao što bolji rezultat. Ipak, da spomenemo da je 5 aprila 1953 godine održan miting u Subotici; 19 aprila 1953 godine miting u Beogradu, kome je pored ostalih prisustvovao i tadašnji izraelski poslanik u Jugoslaviji g. dr Ezra Joran; 1 aprila iste godine posebni Odbor građana pri Jevrejskoj opštini u Zagrebu organizovao je skup građana, i na kraju da pomenemo da je 7 aprila organizovana u tom cilju tradicionalna priredba „Hamec sjelo” Jevrejske opštine u Sarajevu. Na svim ovim priredbama bilo je govora o „Šumi mučenika” i njenom značaju.

Dovoljno će biti ako navedemo da je akcija za prikupljanje priloga za „Šumu mučenika” bila u to vreme stalna briga aktivista i rukovodilaca opština i da se koristila svaka prilika i svako mesto da se u grupi ili pojedinačno za nju agituje. Nisu izostali ni pismeni apeli svim članovima zajednice. Bilo je divnih primera da su pojedini istaknuti jevrejski javni radnici uzimali spiskove članova zajednice i lično ih obilazili i tako sprovodili akciju u delo. I, naravno, posle solidne pripreme i zalaganja pojedinaca, nisu izostali ni rezultati.

*

Sama akcija imala je dve faze: prva od početka 1953 do početka 1954 godine, kada je uglavnom bila upravljena na Jevreje i

jevrejske ustanove i opštine, i druga, od početka pa do kraja 1954 godine, kada je akcija proširena i na ne-Jevreje, na narodne skupštine i narodne odbore, političke i društvene organizacije, stručna udruženja i privredne organizacije.

Zbog toga je sasvim razumljivo da porast broja upisanih stabala nema ravnomeran tok, nego da se njegova linija od početka akcije pa do početka 1954 godine blago penje, da bi se od proleća 1954 godine, pošto je akcija proširena, počela sve življe da penje, tako da na kraju porast bude sasvim nagao. To se najbolje vidi iz nekoliko primera u pogledu rezultata u pojedinim mesecima i godinama:

april	1953 godine	upisano	1.150	stabala
juni	"	"	2.554	"
avgust	"	"	2.768	"
oktobar	"	"	3.370	"
decembar	"	"	4.724	"
februar	1954 godine	"	4.973	"
april	"	"	oko 10.000	"
juli	"	"	" 13.500	"
septembar	"	"	" 17.000	"
oktobar	"	"	" 19.000	"
novembar	"	"	" 30.000	"
decembar	"	"	" 45.000	"
završetak akcije	"	"	51.735	"

Pored većeg broja cirkularnih pisama opštinama sa detaljnim uputstvima, Savez je poslao i mnoga pisma pojedincima, ustanovama i preduzećima, tako da su akcijom iz centra bili obuhvaćeni mnogi pojedinci i više mesta u kojima su pre rata živeli Jevreji i u kojima su postojale jevrejske opštine. Takođe je i Bilten Saveza permanentno pratio i potsticao akciju donoseći skoro u svakom svom broju njene rezultate i neke slučajeve koji su služili kao primer i potstrek za druge.

Priličnu pažnju posvetila je akciji i jugoslovenska štampa. Tako su veće dopise o sađenju „Šume mučenika“ doneli „Borba“, zagrebački „Vjesnik“ i „Slobodna Dalmacija“ koja izlazi u Splitu. Zatim je o ovoj temi pisala lokalna štampa u Bjelovaru. List „Sloboda“, koji izlazi u Mostaru, u svom broju od 13 maja 1954 godine doneo je opširni članak Lavoslava Brodmana: „Šuma mučenika jugoslovenskih Jevreja u Izraelu“, a „Panonija“, koja izlazi u Osijeku, u dva maha donela je vesti o samoj akciji. Interesantno je da obe ove vesti, naročito prva, pretstavljaju ustvari apel građanstvu i preduzećima da se odazovu akciji. O sađenju ove šume pisali su i „Narodni list“ u Zagrebu i „Nova Makedonija“ u Skoplju.

Zanimljiv je dopis iz Bitolja koji je objavljen u „Politici“ od 18 juna 1954 godine:

„Savez jevrejskih opština Jugoslavije uputio je Socijalističkom savezu Bitolja pismo s molbom za sakupljanje priloga radi podizanja Šume mučenika u Izraelu. Šuma treba da bude

podignuta u spomen jugoslovenskih Jevreja poginulih za vreme okupacije u našoj zemlji. Sreski odbor SSRNJ osnovao je odbor koji će sprovesti akciju za sakupljanje priloga. Upućen je apel svim političkim i društvenim organizacijama."

*

Rezultati same akcije najbolje pokazuju učešće šire jugoslovenske javnosti u njoj. Mnoge ustanove, privredne organizacije, stručna udruženja i pojedinci odazvali su se pozivu. Ali, pozitivan stav i pomoć jugoslovenske javnosti i zvaničnih krugova nisu se ogledali samo u znatnom materijalnom doprinosu i pisanju štampe, nego i u raznim drugim oblicima pomoći, naročito od strane političkih i društvenih organizacija. Tako je, kao što se iz pisanja „Politike” vidi, Sreski odbor Socijalističkog saveza radnog naroda u Bitolju osnovao odbor koji je sprovodio akciju pa je uputio i apel svim političkim i društvenim organizacijama. Sreski komitet Saveza komunista Jugoslavije u Đakovu uzeo je na sebe da sprovede akciju i da upiše po jedno stablo za svakog poginulog Jevrejina iz Đakova.

Mnogobrojna pisma sa izrazima solidarnosti i razumevanja za jednu ovakvu akciju, koja je uputila ogromna većina priložnika, dalji su dokaz, pored pisanja štampe i navedene pomoći i podrške akciji, da je široka jugoslovenska javnost sa simpatijama i razumevanjem prihvatila apel da se ovakav spomenik podigne njenim sugrađanima koji su pali u borbi za oslobođenje zemlje ili stradali kao nevine žrtve fašizma. Time je Jugoslavija još jednom potvrdila pred celim svetom da ne pravi razliku među svojim građanima i da poginule Jevreje i jevrejske žrtve fašizma u Drugom svetskom ratu smatra nerazdvojnim delom žrtava ostalih jugoslovenskih naroda.

Vredno je u tom pogledu navesti pismo Sreskog i Gradskog odbora SSRNJ u Mostaru:

„Cijeneći doprinos Jevreja Jugoslavije u zajedničkoj borbi naroda naše zemlje tokom Narodno-oslobodilačkog rata, odlučili smo da svojim skromnim prilogom od 10.000 dinara pomognemo podizanju spomenika „Šume mučenika” u državi Izrael.

Spomenik Jevrejima Jugoslavije poginulim u NOB-i kao i onima koji su masakrirani od krvavog fašizma rečito će govoriti budućim naraštajima o velikom i krvavom danku naših sugrađana Jevreja, datom za ostvarenje socijalističke Jugoslavije, a istovremeno će bdjeti nad savješću čovječanstva opominjući ga na opasnost koju pretstavlja fašizam bez obzira gde i u kakvom se vidu javljao.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

(MP)

Za sreski i gradski odbor
SSRNJ — Mostar.

M. Grebo, s. r.” *

Obrtne radionice — Daruvar u pismu 29 oktobra 1954 godine između ostalog pišu:

„Za svaku je pohvalu akcija Naslova, pa stoga članovi našeg radnog kolektiva žele što bolji uspjeh u nastojanju da se žrtvama fašističkog terora, a posebno Jevrejima, ovom plemenitom akcijom postavi u znak sjećanja i saučešća u njihovim patnjama i stradanjima veliki spomenik: Šuma mučenika u Izraelu.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Direktor
Lehotkai Jani, s. r.”

Direkcija jugoslovenskih železnica, Novi Sad, u pismu br. 516/54 od 9. XII. 1954 godine između ostalog piše:

„Želimo da Vaša sabirna akcija u potpunosti uspe i da ona zbilja bude opomena protiv ponavljanja sličnih zločina u budućnosti kao i odraz bratstva i jedinstva građana naše socijalističke Jugoslavije.

(MP)

Direktor
Direkcije jugoslovenskih
železnica
Dimitrije Lauš, s. r.”

Savez prevodilaca Jugoslavije, Beograd, u pismu od 14 oktobra 1954 godine navodi:

„Ceneći zaslugu koju su naši sugrađani — Jevreji stekli u podizanju naše kulture i poštujući teške žrtve koje su dali u poslednjem ratu, naš savez je rešio...

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Predsednik
Živojin Simić, s. r.”

*

Razumljivo je onda da je posle takvog stava široke jugoslovenske javnosti i svesrdnog zalaganja mnogih pojedinaca došlo do veličanstvenog uspeha.

Krajnji rezultat premašio je sva očekivanja i najvećih optimista. Iako u moralnoj obavezi da prikupi sredstva za nešto oko 20.000 stabala, jevrejska zajednica u Jugoslaviji daleko je premašila ovaj prvobitni cilj. Krajnji rezultat je 51.735 stabala tj. uzimajući u obzir po 300 dinara za svako stablo dinara 15,520.500.

Po apsolutnom iznosu na prvom mestu je Jevrejska opština u Zagrebu sa 4,174.750, zatim Sarajevo sa 3,006.200, Beograd sa 2,172.300, Novi Sad sa 561.200, Bjelovar 560.400 itd.

Međutim, samo apsolutni iznosi prikupljenih sredstava od strane pojedinih opština ne daju pravu sliku zalaganja i mogućnosti pojedinih opština. Jer, razumljivo je da su veće opštine, u kojima

pored toga što živi veći broj Jevreja i koje imaju bolji aparat, više aktivista, ima i veće objektivne mogućnosti, a naročito što se nalaze u glavnim gradovima republika sa jako razvijenim političkim, društvenim, kulturnim i privrednim životom, bile u preimućtvu da pokažu bolje rezultate. Stoga kod ocene pitanja koje su opštine pokazale najbolje rezultate treba uzeti u obzir, pored apsolutnog iznosa prikupljenog u akciji, i ostale okolnosti, a naročito zalaganje pojedina u malim i manjim opštinama i rezultat, način i brzinu rada, da li su i koliko predstavljali stimulaciju i primer za ostale, naročito broj članova opštine, pa tek ceneći sve ove momente dati i ocenu najboljih opština.

Tako je Glavni odbor Saveza na svojoj četvrtoj redovnoj sednici maja 1955 godine, imajući baš sve to u vidu, doneo odluku da se kao najbolja opština u akciji proglasi Jevrejska opština u Bjelovaru (din. 560.400), zatim u Zagrebu (din. 4,174.750), Križevcima (din. 328.050), Sarajevu (din. 3,006.200), Kruševcu (din. 146.800), Splitu (din. 436.300) i u Šibeniku (din. 108.400), koje su opštine pohvaljene od Glavnog odbora Saveza. Ako se istakne da u Kruševcu, Križevcima i Šibeniku živi samo nekoliko Jevreja, onda je postignuti uspeh još uočljiviji. Naravno da je još mnogo mesta takođe sa veoma malim brojem Jevreja dalo odlične rezultate. Baš stoga je Glavni odbor Saveza naročito naglasio da je rezultat akcije odličan i da smatra da su gornje opštine istaknute kao najbolje između mnogo odličnih i požrtvovanih opština koje su takođe dale veoma pozitivne rezultate.

Zanimljivo je ovde napomenuti da su u Bjelovaru najveći deo ove priložene sume dali organi vlasti, ustanove i preduzeća i mnogi ne-Jevreji, među kojima se nalaze najistaknutiji politički radnici, rukovodioci narodne vlasti, kulturni i javni radnici, lekari, advokati, inženjeri, učitelji itd. Ova opština izradila je i lepu spomen-knjigu za trajnu uspomenu na tragično izginule Jevreje grada i kotara Bjelovar, sa tekstom: „Na trajnu uspomenu tragično izginulih Jevreja grada i kotara Bjelovar narodne vlasti i ustanove, masovne i društvene organizacije, privredna poduzeća i građani upisom stabala u „Šumu mučenika“ u Izraelu podižu živi spomenik jevrejskim žrtvama fašizma svoga mjesta.”

Ukupno je u celoj akciji bilo 2.957 priložnika, te bi prosečno na svakog priložnika otpalo po dinara 5.248 (15,520.500: 2.957 = 5.248). Međutim, jasno je da je veliki broj priložnika dao znatne sume, jer bi prosek od 5.248 dinara predstavljao za pojedince prilični iznos. Tako je Savez jevrejskih opština Jugoslavije priložio dinara 450.000; Izvršno veće i Narodna skupština Bosne i Hercegovine, Gradski narodni odbor Beograda i Zagreba po 300.000 dinara, Narodni odbor za grad Sarajevo 200.000 dinara, Narodni odbor grada Osijeka 210.000, Centralni odbor Jugoslovenskog crvenog krsta, Glavni odbor Saveza ratnih vojnih invalida, Glavni odbor Saveza boraca, Sarajevo, NO kotara Pakrac, NO gradske opštine Priština i dr. po 100.000 dinara, NO kotara Glina, NO kotara Drniš, tvornica „Rade Končar“, Zagreb, i dr. po 50.000 dinara itd.

Pored ovih velikih darodavaca, bilo je još mnogih koji su priložili znatne sume, a naročito među narodnim odborima, preduzećima, političkim i društvenim organizacijama i stručnim udruženjima. Međutim, bilo je dosta slučajeva da su priloge u većim iznosima dali i narodni odbori manjih mesta, manja preduzeća i sl.

Navodimo da su među darodavcima, pored ostalih, bili i Savez književnika Jugoslavije, Patrijaršija srpske pravoslavne crkve, Udruženje pravoslavnih sveštenika, Medicinski fakultet u Skoplju, Udruženje likovnih umetnika Srbije, Rektorat Sarajevskog univerziteta, Evangelistička crkvena opština u Sarajevu itd.

Pojedina stručna udruženja, pojedine ustanove i dr. upisivali su po jedno stablo na ime onih nastradalih Jevreja koji su ranije bili članovi udruženja, stanovnici jednog mesta ili grada i sl. Tako je Advokatska komora u Beogradu upisala po jedno stablo za svakog nastradalog advokata i advokatskog pripravnika — za njih 35; sarajevski lekari za sve svoje poginule drugove iz Sarajeva, građevinsko preduzeće „Asfalt“ iz Rijeke po jedno stablo za 13 streljanih Jevreja Sušaka, NO sreza Aleksinac za jednog zubnog lekara i za jednog profesora učiteljske škole u Aleksincu, koji su živeli u Aleksincu a poginuli za vreme rata; NO sreza Visoko za 48 Jevreja koji su u tom srezu stradali; Zavod za zaštitu autorskih prava — poslovnica za NR Srbiju za grupu od 33 autora Jevreja iz Srbije koji su poginuli ili stradali kao nevine žrtve fašizma; Predionica pamuka u Mostaru za 50 ubijenih mostarskih Jevreja itd.

Pored toga i istaknuti jugoslovenski državnici, kulturni i javni radnici takođe su se odazvali akciji, kao Moša Pijade, predsednik Savezne narodne skupštine, dr Leo Geršković, sekretar Sekretarijata za zakonodavstvo i organizaciju Saveznog izvršnog veća, Anton Bilimović, profesor univerziteta i akademik, za uspomenu na pok. Ignjata Šlanga, rabina iz Beograda, i njegovog sina, sa kojima je bio u istoj ćeliji u zatvoru 1941 godine, Stevan Hristić, kompozitor, Desanka Maksimović, književnik, dr Oskar Danon, direktor Beogradske opere, Nikola Cvejić, operiski pevač, za uspomenu na muzikologa dr Pavla Markovca, Radomir Ploović, prvak Narodnog pozorišta u Beogradu, itd.

Evo kako izgleda broj priložnika po pojedinim kategorijama:

Jevreji pojedinci	1.510
ne-Jevreji — pojedinci	397
privredne organizacije	631
skupštine, gradski, sreski i mesni odbori	222
društvene i političke organizacije	78
strukovna udruženja	119

Svega 2.957

Od ukupno upisanih 51.735 stabala upisano je na pojedina imena žrtava samo 5.912. Taj broj je malen s obzirom na broj žrtava, ali ipak dragocen podatak za upotpunjavanje spiskova žrtava.

U 47 slučajeva upisana su stabla na pojedine grupe žrtava, na primer Jevreje iz jednog mesta ili udruženja i sl., a 43.026 stabala upisano je uglavnom od strane skupština, odbora, ustanova, preduzeća, organizacija i udruženja na bezimene žrtve — Jevreje pale borce i žrtve fašizma. No s obzirom na broj upisanih stabala može se uzeti da su simbolično upisana stabla na sve Jevreje pale borce i žrtve fašizma.

Ovde treba istaknuti i to da su neke naše opštine upisale veći broj stabala u spomen nekih naših istaknutih jevrejskih javnih radnika Jugoslavije zbog njihovih zasluga za zajednicu. Tako je Jevrejska opština u Beogradu upisala po 100 stabala za sađenje posebnih gajeva u „Šumi mučenika“ za uspomenu na pok. Isaka Mašijaha, člana Izvršnog odbora Saveza i dugogodišnjeg člana predsedništva Jevrejske opštine u Beograda, i Jelene Demajo, poznate jevrejske javne radnice Beograda.

*

Uporedo sa akcijom u Jugoslaviji, vodile su se akcije za prikupljanje sredstava za jugoslovensku parcelu „Šume mučenika“ i među jugoslovenskim Jevrejima koji žive u SAD i Izraelu. Naravno da su akciju sprovodila udruženja jugoslovenskih Jevreja u ovim zemljama. Prema podacima kojima raspolažemo upisano je u Izraelu ukupno 8.600 stabala, a u SAD 1.000.*) Međutim, naročito je zanimljivo napomenuti da je Udruženje jugoslovenskih Jevreja u SAD pokrenulo akciju za upis 1000 stabala u spomen pok. Aleksandra Lihta i za sađenje gajeva na ime Saloma Finci i dr Hinka Gotliba.

No, s obzirom da se sama „Šuma mučenika“ nalazi na tlu Izraela, Udruženje jugoslovenskih Jevreja u Izraelu imalo je, pored same akcije za prikupljanje priloga, da organizuje i učestvuje u raznim svečanostima i komemoracijama u šumi.

Pored toga, bivši članovi Jevrejske opštine u Zemunu koji žive u Izraelu zasadili su u „Šumi mučenika“ jedan gaj od 134 stabla za uspomenu na žrtve Jevrejske opštine u Zemunu.

Ovo je verovatno prvi slučaj da je jedna grupa bivših pripadnika jedne Jevrejske opštine iz Jugoslavije organizovano i zajednički odala poštu svojim opštinarima koji su stradali za vreme fašističke okupacije. To je i dokaz duboke povezanosti iseljenika sa starom domovinom i zajednicom kojoj su nekad pripadali.

Nema sumnje da je sađenje šume zajednička stvar svih jugoslovenskih Jevreja bez obzira gde oni sada žive. Mnogi događaji u vezi sa šumom i razne svečanosti i komemoracije u njoj odražavaju simpatije i solidarnost prema ovom velikom spomeniku, naš odnos prema njemu.

Nalazimo da će biti zanimljivo da se ovde spomenu neki takvi događaji, a naročito oni na kojima je učestvovao predstavnik Jugoslavije ili naše Jevrejske zajednice.

*) Ovo su rezultati iz poč. 1954 godine.

23 aprila 1953 godine svečano je počelo sađenje stabala u jugoslovenskom delu „Šume mučenika”. Tom prilikom je jugoslovenski poslanik u Izraelu drug dr Dušan Bratić, koji je bio ujedno i jedan od prvih priložnika u Izraelu za jugoslovenski deo šume, zasadio prva drveća u gaju koji je posvećen Jevrejima palim borcima u partizanskim odredima i Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije. Tada je i predstavnik Saveza jevrejskih opština Jugoslavije književnik dr Isak Samokovlija pročitao poslanicu Saveza, u kojoj se na kraju doslovce kaže:

„... Šaljemo u jugoslovenski deo „Šume mučenika” i vrećicu zemlje sakupljene iz svih krajeva Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Neka ovi grumeni jugoslovenske zemlje, položeni u tle Izraela budu istovremeno i znak trajnog prijateljstva između socijalističke Jugoslavije i demokratske države Izrael, između jugoslovenskih naroda i jevrejskog naroda, znak miroljubive saradnje među narodima uopšte — u njihovom zajedničkom stremljenju ka jednom boljem i pravednijem svetu, u kome će se najzad ostvariti velika vizija antičkih jevrejskih proroka o prekivanju bojnih mačeva rata u radne plugove mira.”

U vezi sa ovom tužnom svečanošću donosimo na ovom mestu i nekoliko stavova iz reportaže Davida A. Alkalaja, koja je objavljena u Biltenu Udruženja Jugoslovenskih Jevreja u Izraelu, u br. 5 za maj 1953 godinu:

„... Negde daleko na vrhu jednog od mnogobrojnih judejskih brda, lepršala se velika petokraka trobojka Jugoslavije. A dekor je bio sjajan: između dva brda, onog na čijem smo vrhu stajali i drugog pokraj nas, veličanstvena panorama doseže do ivice dalekog horizonta, koji se stopio s morem. Daleko u dolini pukla ravnica, široka, plodna, zelena u mnogobrojnim varijacijama, nepregledna, velika bašta izraelska, ogroman ćilim koji je izatkala vredna ruka jevrejskog radnika i seljaka. Uistinu lep prizor. Proleće je bilo svuda. Iza nas, daleko na drugom brdu, selo Akšama, naselje koje su podigli francuski Jevreji, borci u Pokretu otpora protiv okupatora.”

„Govor jugoslovenskog poslanika, druga Bratića, ostavio je duboki utisak. Tu na brdu judejskom odjekivao je snažni glas pretstavnika jugoslovenskog zavičaja, toplinom, srdačnošću, tonom prijateljstva, naglaskom razumevanja i dubokog saučešća i izrazom uverenja o nepomućenom prijateljstvu između naroda Jugoslavije i jevrejskog naroda, kao i između dve zemlje, Izraela i Jugoslavije.”

„I onda je došao duboko dirljiv trenutak kad se pet stotina ljudi rasturilo po padini, s mladicama u rukama, i s osećanjem dubokog pijeteta zarivali ih u zemlju, udarajući temelj budućoj šumi, koja će jednom pokriti ravni teren na vrhu, padine

sa strane i uvale u dolinama, gustim redovima bezbrojnih stabala, da ovekoveče u jevrejskoj zemlji tragediju jugoslovenskog jevrejstva u izrazu novog života i novog stremljenja. Maks Bretler je grumene jugoslovenske zemlje združio s tvrdom zemljom Izraela. Jugoslovenski ministar je posadio prve sadnice u Gaju palih jevrejskih boraca u borbi za oslobođenje Jugoslavije. Bio je duboko impresivan prizor, u kome se teško skrivalo uzbuđenje.

Završilo se jevrejskom himnom. Na povetarcu su se lepršale dve velike zastave, jedna kraj druge: jugoslovenska trobojka s petokrakom zvezdom i izraelska, belo-plava sa Solomonovim slovom na sredini."

Krajem 1954 godine, novi jugoslovenski poslanik u Izraelu Jovan Vukmanović sa suprugom i sekretarom Poslanstva, Zlatanom Sažunićem, posetio je takođe jugoslovensko odeljenje „Šume mučenika“.

Na mestu gde je 22 aprila 1953 god. posvećena „Šuma mučenika“, ministar Vukmanović je rekao da ove mladice na tlu Izraela potsećaju ne samo nas, nego ceo svet na ono što se dogodilo i zaželeo da one budu potstrekom svim narodima sveta da žive u miru i spokojstvu.

10 maja 1955 godine Hitahdut Olej Jugoslavija priredio je svečanu komemoraciju na prostoru koji je određen za jugoslovensku parcelu „Šume mučenika“, za sve pale borce u Oslobođilačkim ratovima i za sve žrtve fašizma. U prisustvu pretstavnika države Izrael, Keren Kajemeta, celokupnog osoblja Poslanstva FNRJ u Izraelu na čelu sa opunomoćenim ministrom drugom Jovanom Vukmanovićem i njegovom suprugom, pretstavnika Saveza jevrejskih opština Jugoslavije i preko 500 iseljenika iz Jugoslavije, otpočela je tužna svečanost dirljivim rečima pretstavnika Keren Kajemeta, dr Šaloma Levi-a. On je odao priznanje Savezu jevrejskih opština Jugoslavije za njegov rad na sprovođenju akcije za „Šumu mučenika“ u Jugoslaviji. U ime Hitahdut Olej Jugoslavija Mihailo Levi je evocirao uspomenu na pale borce i žrtve. Poslanik FNRJ u Izraelu Jovan Vukmanović istakao je da su narodi Jugoslavije velikim brojem žrtava doprineli da se uništi mračnjaštvo radi boljeg života čoveka u svetu. Posebno se poslanik Vukmanović osvrnuo na to da su svi u Jugoslaviji sa punim razumevanjem i simpatijama učestvovali u akciji za podizanje tog veličanstvenog spomenika — „Šume mučenika“, na ovim lepim brdima.

Posle završetka komemoracije pristupilo se sađenju mladica. Mladice su posadili i ministar Jugoslavije u Izraelu i njegova supruga.

25 marta 1958 godine posetio je direkciju Centralnog ureda Keren Kajemet LejIsraela naš poslanik u Izraelu Dragoje Đurić sa suprugom. Gosti su posetili i jugoslovensku parcelu „Šume mučenika“.

Tako je ponovo došlo do izraza simpatija i razumevanja Jugoslavije za podizanje ovog spomenika i do odavanja pošte palim borcima i žrtvama fašizma.

*

Na završetku akcije podeljene su diplome svim darodavcima. Jevrejski narodni fond je za one darodavce koji su učestvovali u akciji sa velikim iznosima poslao posebne diplome koje su bile izrađene u Izraelu na specijalnoj hartiji sa tekstom na ivritu i srpsko-hrvatskom jeziku, a za nekoliko opština koje su se naročito istakle u sabirnoj akciji poslao knjige sa posvetom na ime nagrada.

Rezultat akcije u Jugoslaviji, valjda jedinstven u svetu po učešću nejevrejske javnosti, naišao je na visoko priznanje u merodavnim krugovima Jevrejskog narodnog fonda u Izraelu i uopšte u jevrejskoj javnosti i štampi u svetu.

Ovde citiramo jedan stav pisma Keren Kajemet LejIsraela od 16 maja 1955 godine upućenog Savezu:

„Ovom prilikom želim da izrazim duboko poštovanje za požrtvovan rad Vaše organizacije koja je sakupila znatan iznos za sađenje jugoslovenske šume, a u kojoj su uzeli učešće Jevreji i ne-Jevreji Jugoslavije. Ovaj plemeniti gest je ostavio ne samo snažan utisak na naš institut nego i na javnost u Izraelu i drugim zemljama.

S poštovanjem
Dr S. Levi.”

Akcija je pored velikog materijalnog i moralnog uspeha pokazala da se primernom organizacijom i aktivnošću mogu postići dobri rezultati i da se pripadnici naše zajednice mogu mobilisati za ovakve i slične ciljeve. Akcija je takođe dala i dragocene podatke o imenima žrtava tako da će se taj vredni materijal naknadno obraditi. I na kraju moramo još jednom da istaknemo da je akcija za prikupljanje sredstava za jugoslovensko odeljenje „Šume mučenika” u Izraelu postigla tako sjajan rezultat zbog velikog zalaganja pojedinaca koji su akcijom rukovodili u Savezu i po opštinama i zbog odziva i razumevanja široke jugoslovenske javnosti i merodavnih krugova Jugoslavije. Taj odziv je posledica njene naklonosti prema uzvišenom i plemenitom cilju akcije i dubokog poštovanja prema žrtvama, ali i odraz bratstva i jedinstva njenih naroda. Tako je ova akcija u Jugoslaviji doživela, pored ogromnog materijalnog, i veliki moralni uspeh zahvaljujući istaknutim činjenicama. I nije onda čudo što u jevrejskom svetu i u mnogim naprednim krugovima u inostranstvu u nizu primera pravilnog i naprednog stava Jugoslavije po nacionalnom pitanju, odnosu prema manjinama i veroispovestima, i stav Jugoslavije oko podizanja ovog spomenika nailazi na zasluženo priznanje i odobravanje.